

Verslag excursie Kampina 22 augustus 2015

Erik van der Spek, Cees Gielis, Bêr Jeucken, Huib Koel, Martijn Kos, Stijn Schreven, Jap Smits, Arno van Stipdonk, Albert de Wilde.

Op uitnodiging van boswachter Erwin de Hoop van Natuurmonumenten bezochten we de Kampina. Hij ontving ons samen met zijn collega Frans Kapteijns en een stagiaire met koffie of thee en cake. Erwin vroeg nadrukkelijk om als verslag niet alleen een soortenlijstje te leveren, maar ook suggesties en adviezen voor het beheer op te nemen.



Foto 1. Uitleg over de Kampina door Erwin de Hoop, v.l.n.r. Jap Smits, Erik van der Spek, Huib Koel, Cees Gielis, Arno van Stipdonk, Frans Kapteijns, Stijn Schreven, stagiaire, Martijn Kos, Bêr Jeucken. Foto Albert de Wilde.

Acht leden van de sectie namen aan de excursie deel. Als 'luis' in de pels nam ook Cees Gielis deel, die ging zijn eigen weg op zoek naar stofluizen in de omgeving van Huize Kampina. Dit leverde het mooie resultaat van negen nieuwe soorten voor het gebied op: *Ectopsocus petersi*; *Ectopsocus briggsi*; *Peripsocus subfasciatus*, *Valenzuela fuscopterus*; *Valenzuela flavidus*; *Graphopsocus cruciatus*; *Stenopsocus immaculatus*; *Stenopsocus stigmaticus* en *Cerobasis guestfalica*. Van deze orde waren dan ook nog geen soorten van de Kampina bekend. Kloppend en zevend kwam Cees tot dit mooie resultaat.

Resultaten

In totaal zijn 43 soorten wilde bijen aangetroffen, waarvan volgens de rode lijst de heidezandbij *Andrena fuscipes*, andoornbij *Anthophora furcata* en de

zwartsprietwespbij *Nomada flavopicta* de status kwetsbaar hebben en de rode koekoekshommel *Bombus rupestris*, de ruige behangersbij *Megachile circumcincta* en de vroege bloedbij *Sphecodes rubicundus* de status bedreigd. Bijzonder is de vondst van de donkere zijdebij *Colletes marginatus*, deze soort is uit de omgeving niet bekend en de enkele andere waarneming uit het centrale deel van de provincie zijn van voor 1970. Ook de ruige behangersbij en de vroege bloedbij zijn soorten die in Noord-Brabant nauwelijks worden aangetroffen en zeker niet recent. Er zijn acht soorten waargenomen, die niet eerder uit de Kampina gemeld zijn: andoornbij *Anthophora furcata*, gewone koekoekshommel *Bombus campestris*, rode koekoekshommel *Bombus rupestris*, duinzijdebij *Colletes fodiens*, donkere zijdebij *Colletes marginatus*, ruige behangersbij *Megachile circumcincta*, rimpelkruin bloedbij *Sphecodes reticulatus* en vroege bloedbij *Sphecodes rubicundus*.

Van de 30 soorten wespen is alleen de oeverborstelspin-nendoder *Anoplius concinnus* een nieuwe soort voor het gebied.

Werkschuur bij Huize Kampina

De eerste excursielocatie was de ruimte rond de werkschuur naast Huize Kampina. Hier bloeide vooral Jacobskruiskruid, waarop redelijk wat tronkenbijen zijn gezien. Dit is ook de enige plek waar twee van de drie grotere holte nestelaars zijn waargenomen; ruige behangersbij *Megachile circumcincta* en de grote bladsnijder *Megachile willughbiella*. Dit kan er op wijzen dat het aandeel staande dode bomen in

bijzonder in de bosranden laag is. Wanneer voor de veiligheid bomen langs wegen en paden niet zonder meer kunnen blijven staan is het voor de biodiversiteit aantrekkelijk zo min mogelijk van de boom te verwijderen. Van kandelaberen tot laten staan van een hoogstobbe. Kevers die zich een weg banen door de dode stam laten gangen achter, waarin bijen en wespen kunnen nestelen. Tijdens de excursie is van deze groep alleen de tronkenbij *Heriades truncorum* in grote aantallen gezien. Deze kleine soort kan ook goed in holle twijgen nestelen.

Hei bij het Brandsven

De hei bij het Brandsven is mooi gevarieerd, droge en natte hei met redelijk wat open plekken. Voedsel en nestgelegenheid op korte afstand van elkaar. Naast de

struikheide en op vochtige plekken dopheide waren er nauwelijks andere bloeiende planten. De te verwachten heide soorten heizijdebij *Colletes succinctus* met als koekoeksbij de heideviltbij *Epeolus cruciger* en de heidezandbij *Andrena fuscipes* met als koekoek heidewespbij *Nomada fuscipes* zijn aangetroffen, maar in zeer bescheiden aantal. Honingbijen waren wel talrijk aanwezig. Ook het aantal waargenomen hommels viel tegen. Ook al waren de weesomstandigheden gunstig en kan het zijn dat wij net op het verkeerde moment aanwezig waren. Aan de andere kant wijst het onderzoek van Smelter (2003) op een negatief verband tussen de aanwezigheid van honingbijen en wilde bijen in heideterreinen. Ook waarnemingen op andere plaatsen wijzen er op dat vanuit de omgeving veel honingbijen het gebied gebruiken. Als gevolg hiervan zou het beperkte aantal honingbijvolken dat in het gebied geplaatst mag worden, nog meer naar de randen van het gebied verwezen kunnen worden. Mooi is dat de plaatsing beperkt wordt tot de periode dat de struikheide bloeit, want buiten deze periode is de bloemrijkdom zeker op de hei erg beperkt en is alle voedsel nodig voor de wilde stuifmeel en nectareters van het gebied. Opvallend was de afwezigheid van groefbijen *Lasioglossum* en *Halictus* op de tormentil en enkele planten biggenkruid. Meestal is een beperkte aanwezigheid van deze planten al voldoende om exemplaren van vaak meer soorten van deze kleine bijen aan te treffen.

Akker Kosterse Hoeve

Een aan de rand van de hei aangelegde akker is ook bekeken. Jammer genoeg is het meezaaien van bloemrijke akkerkruiden niet goed geslaagd. Wanneer dit op perceelsniveau en versterkt in de randen wel gaat lukken, kan deze akker een belangrijke voedselbron worden in de periode dat de heide niet bloeit

Balsvoort

Een voormalige boerderij, waarvan de contouren in metselwerk zichtbaar zijn, een geschikte plek voor de lunch. In de ruigte tussen de fruitbomen die hier herplant zijn bloeiden kruiden als jacobskruiskruid en grote wederik. Op de laatste soort vloog dan ook de gewone slobkousbij *Macropis europaea*. De weilanden waren jammer genoeg voor 100% gemaaid. Gefaseerd maaien,

met laten overstaan van 10% van het gewas maakt dit gebied voor insecten en insectenetters veel waardevoller. Bijvoorbeeld door het toepassen van sinusbeheer (Couckuyt 2015) kan de kwaliteit van dit gebied eenvoudig sterk verbeteren. Bij het gebied is ook een bijenstal van vijf volken geplaatst uit cultuurhistorische overwegingen. De honingbijen staan op een plaats waar nauwelijks iets te halen is en zullen dus vooral naar de hei moeten vliegen, bovendien zijn bijen gebruikt van het ras Buckfast. Cultuurhistorisch zou dit de zwarte honingbij *Apis mellifera mellifera* moeten zijn of een volk dat daar zo veel mogelijk op lijkt. Uit oogpunt van cultuurhistorie aandacht besteden aan de imkerij, zou bij voorkeur echt aan de rand van het gebied moeten gebeuren met ook educatieve aandacht voor deze historische gebruiksvorm van het landschap. Bovendien is één voorbeeldvolk met symbolische aanwezigheid van meer kasten dan ook voldoende. Een oude boerderij wordt ten slotte ook alleen met de contouren zichtbaar gemaakt.

Smalbroeken

De dijk bleek in eerdere onderzoeken een soortenrijk bijengebied (Loonstra et al. 2008), Peeters & Reemer 2003). In slechts een deel van het dijktaalud was nog een vegetatie met deels ruigtekruiden aanwezig. Op de dijk was het aandeel zandige plekken en dus nestgelegenheid ondertussen zeer gering geworden. De rest van de dijk en de taluds was na een 100% maaibeurt nagenoeg bloemloos en dus bijenloos. Gefaseerd maaien, met laten overstaan van een deel van het gewas kan het belang van het gebied voor insecten met weinig moeite herstellen.



Foto 2. De dijk van Smalbroeken en het talud bieden nestgelegenheid aan bodemnestelaars. V.l.n.r. Huib Koel, Stijn Schreven, stagiaire, Frans Kapteins, Bèr Jeucken. Foto Albert de Wilde.

Nestgelegenheid voor bodembewonende bijen en andere insecten vraagt wat meer overleg. De dijk heeft alleen een waterkerende functie wanneer de waterbuffer tussen dijk en beek wordt benut. Wanneer dit, zoals te verwachten is, van korte duur is en met geringe stroming en golfkracht gepaard gaat, lijkt kleinschalig aanleggen en in stand houden van (bijna) kale plekken en steilranden op en bij de kruin van de dijk mogelijk zonder de waterkerende functie te schaden. Zo hier en daar een steilrandje van enkele meters lengte en 15-20 cm. hoogte in op de zon geëxponeerde zijde van de dijk, kan honderden dieren nestgelegenheid bieden (Smit et al. 2015). Ook het wegschrapen van de vegetatie van delen van het pad op de kruin van de dijk kan veel nestgelegenheid bieden. Wanneer dit jaarlijks aan het begin van het vegetatieseizoen gebeurt heeft de bodem zich gestabiliseerd tijdens het volgende seizoen, wanneer de kans bestaat dat de waterbuffer moet functioneren. Dan is de vegetatie zich ook weer aan het herstellen, zodat op zijn hoogst een zeer kleine vermindering van de integriteit van de dijk aan de orde is op het moment dat dit van belang kan zijn.



Foto 3. Banisveld wordt verkend. Foto Albert de Wilde.

Banisveld

Een jong natuurherstelproject waar wel gefaseerd is gemaaid. Vochtige hei / grasland tot aan een beekje. Langs de beek ruigtekruiden en beekbegeleidend bosstruweel. Langs de beek de te verwachten bloeiende ruigtekruiden kattenstaart met kattenstaartdikpoot *Melitta nigricans* en grote wederik met de gewone slobkousbij *Macropis europaea*. Hier is ook de veel zeldzamere koekoeksbij van deze soort gezien de bonte viltbij *Epeoloides coecutiens*. Voor de toekomst kan jaarlijks afzetten van kleine stukken van het beek begeleidende struweel bijdragen aan het behoud van de bloeiende ruigte kruiden. Door de inhammen die hierdoor ontstaan, wordt de bosrand langer en ontstaat er een grotere variatie aan luwe plekken voor insecten.

Smalwater

Het tijdens de excursie bezochte gedeelte is een heel jong natuurherstelproject. De beek meandert hier weer, waardoor een mooie steilrand is ontstaan van leemhoudend zand. De wand is onder andere al in gebruik genomen door de gewone schoorsteenwesp *Odyneris spinipes* waarvan twee in aanbouw zijnde schoorstenen gezien zijn. Dit zijn de één centimeter brede, buisvormige toegangen die ze voor hun nestgang bouwen. Een van de deelnemers bezocht op het eind van de voorgaande middag een ander niet recent hersteld deel van het Smalwater. Hier waren meer bloeiende planten aanwezig en dus meer bijensoorten, maar ontbrak een mooie bezonde steilrand.

Op de middag voor de excursie zijn ook de omgevingen van het Belversven en Kogelvangersven bezocht. Ook hier zijn op de hei meer honingbijen dan wilde bijen waargenomen.

Summary

At invitation of forester Erwin de Hoop of Natuurmonumenten visited eight members of the section Hymenoptera the Kampina. Erwin asked particularly to include not only a species list as report, but also suggestions and advises for the management. Also Cees Gielis participated, looking for booklice and bark lice nearby Huize Kampina. This resulted into nine new species for the area. In total were 43 species of wild bees observed, of which 8 species were not reported before from the Kampina: *Anthophora furcata*, *Bombus campestris*, *Bombus rupestris*, *Colletes fodiens*, *Colletes marginatus*, *Megachile circumcincta*, *Sphecodes reticulatus* and *Sphecodes rubicundus*. Thirty wasp species were observed, of which only *Anoplius concinnus* is new for the area.

Literatuur

- Couckuyt, J., 2015. Sinusbeheer: maaibeheer op maat van dagvlinders en insecten.
http://www.phegea.org/Dagvlinders/Documenten/VV_E_WG_Dagvlinders_Onderzoek-2015-02_Couckuyt_Jurgen_Sinusbeheer.pdf
- Loonstra, A.J., M. Reemer, F. van der Meer & J. Smit, 2008. OBN-inventarisaties van bijen in Buurserzand, Kampina, Sprengenberg, Velhorst en Witte Veen. - Stichting European Invertebrate Survey, Leiden, 40 p.
- Peeters, T. & M. Reemer, 2003. Bijen en graafwespen in zes terreinen van Natuurmonumenten. - Stichting European Invertebrate Survey, Leiden, 67 p.
- Smelter, A., 2003. De rol van *Apis mellifera* in het veld. Een veldstudie op de Strabrechtse Heide. - Doctoraalverslag, Community and Restoration, Ecology Group, Biologisch Centrum Rijksuniversiteit Groningen Haren. 47p.
- Smit, J.T., J. Noordijk & J. Smit, 2015. Insecten van steilranden op de Sallandse Heuvelrug. - EIS Nederland, rapport 2015-08, 16 p.

Tabel 1. Soortenlijst van de zomere excursie naar de Kampina.

Soortnaam	Nederlandse naam	St.	Tr.	RL	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Apidae s.l.		bijen												
<i>Andrena fuscipes</i>	heide zandbij	z	t	KW		x								
<i>Anthidiellum strigatum</i>	kleine harsbij	z	0/+	TNB						x				
<i>Anthophora furcata</i>	andoorrbij	zz	t	KW				x						
<i>Bombus campestris</i>	gewone koekoekshommel	a	0/+	TNB				x						
<i>Bombus hortorum</i>	tuinhommel	a	0/+	TNB				x						
<i>Bombus jonellus</i>	veenhommel	z	tt	KW		x		x		x				
<i>Bombus lapidarius</i>	steenhommel	a	0/+	TNB				x						x
<i>Bombus lucorum</i>	veldhommel	a	0/+	TNB		x								
<i>Bombus pascuorum</i>	akkerhommel	a	0/+	TNB	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
<i>Bombus pratorum</i>	weidehommel	a	0/+	TNB										x
<i>Bombus rupestris</i>	rode koekoekshommel	zz	ttt	BE	x									
<i>Bombus sylvestris</i>	vierkleurige koekoekshommel	a	0/+	TNB	x									
<i>Bombus terrestris</i>	aardhommel	a	t	TNB		x								
<i>Colletes fodiens</i>	duinzijdebij	z	0/+	TNB					x					
<i>Colletes marginatus</i>	donkere zijdebij	z	0/+	TNB							x			
<i>Colletes succinctus</i>	heizijdebij	z	0/+	TNB		x						x	x	
<i>Dasypoda hirtipes</i>	pluimvoetbij	a	0/+	TNB					x					
<i>Epeoloides coecutiens</i>	bonte viltbij	zz	0/+	TNB						x				
<i>Epeolus cruciger</i>	heideviltbij	z	0/+	TNB		x			x	x		x	x	
<i>Halictus confusus</i>	heidebronsgroefbij	z	0/+	TNB						x				
<i>Halictus rubicundus</i>	roodpotige groefbij	a	0/+	TNB						x	x			
<i>Heriades truncorum</i>	tronkenbij	a	0/+	TNB	x			x		x	x		x	
<i>Hyaleus communis</i>	gewone maskerbij	a	0/+	TNB					x					
<i>Lasioglossum calceatum</i>	gewone geurgroefbij	a	0/+	TNB					x	x				x
<i>Lasioglossum leucopus</i>	gewone smaragdgroefbij	z	0/+	TNB										x
<i>Lasioglossum leucozonium</i>	matte bandgroefbij	a	0/+	TNB		x		x						
<i>Lasioglossum villosulum</i>	biggenkruidgroefbij	a	0/+	TNB						x				
<i>Macropis europaea</i>	gewone slobkousbij	a	0/+	TNB					x			x	x	x
<i>Megachile circumcincta</i>	ruige behangersbij	zz	tt	BE	x									
<i>Megachile versicolor</i>	gewone behangersbij	z	0/+	TNB						x				
<i>Megachile willughbiella</i>	grote bladsnijder	a	0/+	TNB	x									
<i>Melitta nigricans</i>	kattestaartdikpoot	zz	0/+	TNB					x		x			
<i>Nomada flavopicta</i>	zwartsprietwespbij	zz	t	KW				x	x	x				
<i>Nomada rufipes</i>	heidewespbij	a	0/+	TNB		x							x	
<i>Panurgus calcaratus</i>	kleine roetbij	z	0/+	TNB							x			
<i>Sphecodes albilabris</i>	grote bloedbij	z	0/+	TNB		x			x					
<i>Sphecodes gibbus</i>	pantserbloedbij	z	0/+	TNB					x					
<i>Sphecodes monilicornis</i>	dikkopbloedbij	a	0/+	TNB						x	x			
<i>Sphecodes pellucidus</i>	schoffelbloedbij	a	0/+	TNB	x					x				
<i>Sphecodes crassus</i>	brede dwergbloedbij	z	0/+	TNB		x								
<i>Sphecodes miniatus</i>	gewone dwergbloedij	z	0/+	TNB		x				x				
<i>Sphecodes reticulatus</i>	rimpelkruinbloedbij	z	0/+	TNB					x	x				
<i>Sphecodes rubicundus</i>	vroege bloedbij	zzz	tt	BE							x			

1 = Huize Kampina, werkschuur (Ac. 147,9-397,5)

2 = Brandven (Ac. 146,5-397,1)

3 = Kosterse Hoeve (Ac. 146,4-396,9)

4 = Balsvoort (Ac. 146,5-396,3)

5 = Smalbroeken (Ac. 146,7-396,0)

6 = Banisveld (Ac. 148,2-366,9)

7 = Smalwater (Ac. 148,1-399,1)

8 = Belversven (Ac. 145-397)

9 = Kogelvangersven (Ac. 147-399)

10 = overigen

St. = Status

a = algemeen
z = vrij zeldzaam
zz = zeldzaam
zzz = zeer zeldzaam

Tr. = Trend

++ = sterk toegenomen
0/+ = stabiel/toegenomen
t = afgenomen
tt = sterk afgenomen
ttt = zeer sterk afgenomen

RL = Rode Lijst

BE = bedreigd
KW = kwetsbaar
TNB = thans niet bedreigd

Soortnaam	Nederlandse naam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Chrysididae goudwespen											
Hedychrum gerstaeckeri					x	x					
Formicidae mieren											
Lasius niger	wegmier					x	x				
Lasius platythorax	humusmier										x
Leptothorax muscorum	mosslankmier										x
Myrmica rubra	gewone wegsteekmier	x									
Temnothorax nylanderii	bosslankmier						x				
Tiphiidae keverdoders											
Tiphia femorata	gewone keverdoder							x			
Pompilidae spinnendoders											
Anoplius concinnus	oever-borstelspinnendoder							x			
Anoplius infuscatus	gewone borstelspinnendoder					x	x				
Anoplius viaticus	roodzwarte borstelspinnendoder		x		x						
Pompilus cinereus	grijze spinnendoder		x								
Priocnemis parvula	heide-zaagspinnendoder					x					
Vespidae plooi vleugelwespen											
Ancistrocerus gazella						x					
Ancistrocerus nigricornis							x				
Ancistrocerus trifasciatus				x		x					
Eumenes coronatus			x								
Odynerus spinipes	gewone schoorsteenwesp							x			
Polistes dominula	Franse veldwesp						x	x			
Vespa crabro	hoornaar	x			x	x	x	x			
Vespula germanica	Duitse wesp	x	x	x	x						
Vespula vulgaris	gewone wesp					x					
Sphecidae langsteelgraafwespen											
Ammophila campestris	kleine rupsendoder								x		
Crabronidae graafwespen											
Alysson spinosus						x					
Cerceris arenaria	snuittorrendoder					x					
Cerceris rybyensis	groefbijendoder				x	x	x			x	
Crabro peltarius	kleine zeefwesp							x			
Crabro scutellatus	bleke zeefwesp							x			
Crossocerus exiguus								x			
Crossocerus quadrimaculatus								x			
Diodontus minutus								x			
Ectemnius continuus						x	x	x	x		
Ectemnius lapidarius					x			x	x		
Lindenius albilabris					x						
Mimumesa unicolor				x							
Oxybelus bipunctatus			x			x		x			
Philanthus triangulum	bijenwolf								x		